

De machteloosheid voorbij?

Over een lezing van Jean Francois Rischard, op 18 november 2002 in Felix Meritis, Amsterdam.

Uitgeverij Lemniscaat en Felix Meritis organiseren sinds enige tijd bijeenkomsten rond het thema antiglobalisering. Samen met het tijdschrift Ode houdt Lemniscaat sinds enkele maanden ook "www.globalisering.nl" in de lucht. Eerder dit jaar organiseerde Lemniscaat een lezing van José Bové, de bekende Franse boerenleider, die ooit een McDonalds gefragmenteerd op de stoep van een bobogebouw legde. Waarschijnlijk om een diversiteit aan geluiden voor het voetlicht te brengen, is op deze bij mijn weten tweede Lemniscaat-bijeenkomst het woord aan Jean Francois Rischard, een van de beslissingsmakers bij de Wereldbank. Lemniscaat publiceerde ook een boek van Rischard, "Vijf voor twaalf" geheten. De Wereldbank, en dus nu ook Rischard, is (bij mij) berucht vanwege onder andere het vragen van enorme bedragen aan rente aan straatarme mensen. Volgens Jurriaan Kamp, die je zou kunnen kennen vanwege zijn boek "Omdat mensen er toe doen" (en van enkele andere), zit dat zo: "Er zijn inmiddels landen die per jaar netto meer betalen aan het IMF en de Wereldbank dan dat zij aan steun ontvangen" (Kamp, p. 40).

Rischard repte met geen woord over dergelijke feiten. Wel hield hij een pleidooi voor het wereldwijd controleren, en zo nodig publiekelijk aan de schandpaal nagelen van bedrijven. Hieronder enkele opmerkingen naar aanleiding van Rischard's verhaal.

Goed, slecht?

Een eerste opmerking betreft wat te denken van de persoon Rischard. Beter gezegd: wat te denken van mensen die actief meehelpen aan vreselijke dingen, maar en die je komen vertellen dat ze dergelijke dingen erg vinden? Zoals je al begrijpt doel ik op het citaat van Kamp. Je zou echter, voor een antwoord op mijn vraag te bedenken, kunnen vragen of het niet zo zou kunnen zijn dat Rischard helemaal niet ziet dat het vragen van exorbitante bedragen aan rente aan straatarme landen niet bepaald vriendelijk is. Hiermee zijn we bij een probleem dat ik vaak tegenkom bij mijn pogingen om de wereld sociaal te maken: doen mensen elkaar dingen aan uit gemenigheid, of komt het doordat ze bepaalde, in mijn ogen kraakheldere zaken echt niet zien?

Deze vraag speelde de hele avond dat Rischard aan het woord was, door mijn hoofd. Uiteindelijk heb ik besloten dat ik hem toch het nadeel van de twijfel geef, ook door dingen die hij toen zei. Ik wil echter benadrukken dat dit voor mij geheel niet betekent dat ik hem als mens afschrijf. Ik denk dat elk mens zichzelf kan (re)creëren. Als je wilt kan je je hele persoonlijkheid veranderen - ook al is dat uiteraard een niet geringe klus. Goede of slechte mensen bestaan volgens mij dan ook niet. Wel mensen die, min of meer toevallig, slechte of schadelijke ideeën hebben, en mensen die juist goede ideeën hebben. Voor mij is het een vraag hoe met deze 'diversiteit aan ideeën' om te gaan. Ik merk dat

bij veel protesten tegen 'globalisering', 'protesteerdere' vaak gewoon kwaad op mensen als Rischard reageren. Aan de ene kant lijkt me dat goed. Als je namelijk vindt dat iemand iets ergs doet, is het misschien alleen maar duidelijk om te laten zien dat je dat niet wilt pikken. Is boosheid daarbij onvermijdelijk, is het goed om het te laten zien?

Onvermijdelijk is het denk ik niet. Een van de succesvolste verzetsbewegingen ooit, de Indiase onafhankelijkheidsbeweging onder leiding van Gandhi, was voor een groot deel volstrekt niet met boosheid bezig, tenminste als ik afga op de film ("Gandhi") van David Attenborough. De velen die in verzet kwamen tegen de uitbuiting en het gebruik van geweld door de Engelsen zeiden gewoon wat ze vonden. Zonder te slijmen, maar ook zonder te blijven hangen in boosheid. Voor mij is dit een grote inspiratie, alleen ik merk dat ik soms toch geneigd ben om behoorlijk boos te worden. In mijn ideale samenleving zou boosheid weinig voorkomen, maar ik denk dat het wel zou bestaan. Het belangrijkste is voor mij dat iedereen zou erkennen dat de opvattingen die mensen hebben ook maar tijdens het opgroeien, min of meer toevallig, in ieders hoofd terechtgekomen zijn. Als er dan conflicten zijn, kan je het, met bovenstaande in het achterhoofd, gemakkelijker hebben over de inhoud van wat ieder zegt, zonder iemand aan te vallen. Degene die kritiek krijgt kan op haar of zijn beurt dan weer makkelijker ingaan op de inhoud van de kritiek, en zal minder snel de neiging krijgen zich te verdedigen. Op die manier kan de 'economische' van het persoonlijke contact een stevige basis vormen voor de materiële economie. Tot zover deze uitwijding over de 'psychologische basis' van een ideale economie. Terug naar Felix Meritis.

Ik vond dat Rischard zich verdedigde, terwijl dat, zeker gezien de reacties uit het publiek, niet nodig was. Zo noemt Rischard vooral feiten die zijn verhaal ondersteunen, terwijl daar juist veel tegenoverstaat. Bijvoorbeeld de netto wereldwijde geldstroom van arm naar rijk. Ook wist Rischard zijn gehoor doodleuk te melden dat als het bruto nationaal product (BNP) ergens stijgt, het ook beter gaat met het land in kwestie. Zijn onderbouwing was gebaseerd op enkele landen, terwijl het wemelt van de gevallen waarin dit helemaal niet opgaat. Een goed voorbeeld van dat laatste is Bhutan, wat qua BNP een van de armste landen ter wereld is, maar waar veel minder armoede bestaat dan in de meeste landen, en misschien wel dan in de Verenigde Staten (dat laatste zou grappig zijn om eens uit te zoeken). Het BNP zegt dus zo ongeveer niets over hoe rijkdom in een land verdeeld is. Dit is echt al jaren gesneden koek, en ik vind het moeilijk te geloven dat Rischard dit soort feiten niet weet. Een zelfde onwillig patroon viel te bespeuren bij het beantwoorden van de vraag of er geen paal en perk aan economische groei moet worden gesteld. Rischard's antwoord: arme landen moeten groeien om hun armoede te bestrijden. Stilzwijgende conclusie: dus er is nooit iets mis met groei. Tja. Om te beginnen is economische groei voor arme landen helemaal niet noodzakelijk om armoede aan te kunnen. Dat is alleen maar zo zolang ze klups als de Wereldbank enorme hoeveelheden rente moeten betalen. Ten tweede zal er armoede blijven zolang arme mensen niets te zeggen krijgen over de verdeling van de rijkdom van het land. Ten derde is groei vaak slecht voor armen, als ze bijvoorbeeld van hun grond worden gejaagd voor het aanleggen van een plantage van een grootgrondbezitter.

Door deze en andere uitspraken komt Rischard's analyse neer op een dogmatisch: "als de vrije markt niet werkt, ligt dat aan alles maar nooit aan de vrije markt." De bochten waarin hij zich wrong om dit dogma te

onderbouwen namen die avond in Amsterdam zulke groteske vormen aan dat ik het schandalig vind dat zo'n slecht verhaal zo veel aandacht krijgt. Nu eerst nog iets over waarom ik Rischard's voorstellen niet al te sympathiek vind. Daarna enkele positieve geluiden.

Tweede rang

Aan het begin van zijn betoog kwam meteen een uitglijder: Rischard noemt bevolkingsgroei de eerste van de twee grote oorzaken van problemen in de wereld.

Ik vind het heel erg als mensen bevolkingsgroei als hoofdoorzaak noemen. Niet alleen omdat feitelijk aangetoond is dat het niet waar is, maar vooral omdat ik het een gemakkelijk wijzen naar anderen vind, ondertussen de eigen doorgaans niet geringe bijdragen aan ellende wegmoffelend. Vooral voor zo iemand als Rischard, academisch geschoold, bekend met de geldstromen in de wereld en met toegang tot alle mogelijke informatie, kan ik weinig mooie woorden over hebben voor deze 'bevolkingsgroei-analyse'. Ik gok dat hij, zoals wel meer mensen in rijke landen, in zijn leven meer ton kooldioxide de lucht in weet te werken dan een heel dorp in India, om slechts één ding te noemen.

Niet alleen in zijn analyse, maar ook in zijn oplossing komt zo'n 80 procent van de wereldbevolking op de tweede plaats. Hen wordt pas iets gevraagd als de 'experts' van graaigrage bedrijven al aan het woord zijn geweest. En dan nog komen ze slechts zeer indirect, bijvoorbeeld bij monde van non-gouvernementele organisaties, aan het woord.

GIN's

Rischard's voorstel om de huidige ellende op de wereld te stoppen bestaat namelijk uit het instellen van Global Issue Networks. Als voorbeeld van hoe dergelijke netwerken zouden moeten werken, noemde Rischard een netwerk dat over het issue "visserij" zou moeten gaan. Wie zouden in zo'n netwerk moeten zitten? Iedereen is wat veel (kan ik in komen), dus – en hier kan ik hem niet volgen – moeten er bazen van landen in deze netwerken zitting nemen. Alleen bazen van landen die over een aanzienlijke vissersvloot beschikken. Dan hebben ze namelijk zogenaamd verstand van visserij, en dan is hun mening over de kwestie op miraculeuze wijze automatisch ook veel beter dan die van mensen die niets van visserij weten. We weten allemaal hoe veel verstand de meeste of alle Nederlandse vissers en politici van visserij hebben: ze blijken vooral erg goed te zijn in het vernietigen van de Waddenzee en het kaalvissen van bijvoorbeeld de Noordzee. Ter illustratie: de Waddenzeebodem hoort bedekt te zijn met grote mosselbanken begroeid met allerlei planten en bewoond door tal van diertjes. Dank zij de vissers aldaar is de zee nu geheel omgetoverd in een zandwoestijn, waar eidereenden massaal doodhongereren. In de Noordzee zag je in de jaren vijftig nog bruinvissen en tuimelaars uit het water springen. Nu weten de 'visserij-experts' jaarlijks 8.000 bruinvissen in hun netten te krijgen wanneer ze op haring vissen.

Je kan al raden wie er volgens Rischard in het GIN over de doodstraf zou moeten gaan...

Behalve 'experts' mogen er van Rischard weliswaar ook wat minder door geld

gedreven lieden in een GIN, zoals ik al zei. Maar bepaald representatief kan je daarmee de samenstelling van Rischard's GIN's niet noemen.

Dit wil Rischard oplossen door, naast de al genoemde toelating van NGO's in GIN's voor te stellen dat deelnemers aan de GIN's zich niet als vertegenwoordigers gedragen, maar als mensen die ergens veel van af weten. Los van dat het zeer willekeurig is waar deelnemers dan veel van af zouden moeten weten, vraag ik me hierbij af hoe Rischard dan wil waarborgen dat iedereen medezeggenschap heeft over wat er met de aarde, en met iedereen, gebeurt.

Die 'waarborgen' geeft hij niet. Ik verwacht natuurlijk geen echte waarborgen, maar Rischard zegt slechts dat GIN-deelnemers zich als wereldburger zouden moeten gedragen. Hij vertelt echter niet wat dit dan in zou moeten houden, of wat te doen als GIN-deelnemers zich anders (gaan) gedragen. Hebzuchtige lieden die de wereld rondreizen op zoek naar nieuwe wingewesten vinden zichzelf soms ook wereldburgers...

Nog een manier waarop iedereen op de wereld iets te zeggen krijgt over wat er over de wereld besloten wordt, is via het opzetten van een wereldwijd computernetwerk: Electronic Town Meetings. De bedoeling is dat iedereen die over een onderwerp mee wil praten, op plaatselijk nivo met elkaar rond de tafel gaat zitten. Wat uit deze 'tafelgesprekken' komt, wordt gemaild naar een centraal GIN-punt. De status van deze elektronische feedback op GIN-wensen, werd in Felix Meritis echter niet duidelijk. Bij mij wekt deze onduidelijkheid niet bepaald veel vertrouwen in, gezien ook de rest van Rischard's verhaal. Een GIN gevuld met 'wereldburgers' die uit de visserij komen zal niet snel luisteren naar een groep mensen uit Luxemburg (een land met hooguit een virtuele vloot), die willen dat er helemaal niet meer gevist wordt, of veel minder. Terwijl de laatste opvatting tenminste echt 'wereldburgerlijk', dus niet-egoïstisch is. In plaats van net te doen alsof kennis het belangrijkste is, en dan ook nog net te doen alsof mensen die beklagenswaardige werkzaamheden verrichten meer zouden weten over hoe goed of slecht die werkzaamheden zijn dan mensen die kapot gaan aan die werkzaamheden, zou Rischard beter met iets geheel anders kunnen komen. Wat dan?

GIN-anders?

Het idee van een Global Issues Network vind ik goed. Alleen de invulling die Rischard er aan geeft vind ik heel erg verkeerd. Een andersoortige invulling is echter prima mogelijk.

In plaats van namelijk een elite uit rijke landen te laten beslissen wie er de beslissingen mogen maken, zou je je ook een gelijkwaardig netwerk kunnen voorstellen. Daarbij zouden ETM's centraal kunnen staan, in plaats van het bijrolletje dat ze bij Rischard krijgen. Wat uit een ETM komt, kan dan per mail de wereld over, net als bij Rischard. Om te voorkomen dat iedereen vervolgens bedolven wordt onder miljoenen mailtjes, zou er een filtermechanisme kunnen komen dat inhoudelijke overeenkomsten wegfiltert. Op die manier kunnen alle ETM's een overzicht krijgen van de verschillende opvattingen die over de hele wereld bestaan over een bepaald onderwerp. Het uitdiepen van die verschillen, het zoeken naar een oplossing, opvatting, waar echt iedereen blij mee kan zijn, dat is de uitdaging van deze op ETM's gebaseerde wereldwijde GIN.

Het uitfilteren, gebeurt tot nu toe vaak door middel van het houden van

congressen en dergelijk. Daarbij komen vertegenwoordigers bij elkaar. Die vatten de ideeën uit hun groep samen, en op het kongres wordt gekeken naar onderlinge verschillen en hoe daar uit te komen. op deze manier zou nog steeds gewerkt kunnen worden. Misschien wordt het echter wel mogelijk om via computers te werken. Ik zou echter nooit het verspreiden van mijn mening aan een stel chips toevertrouwen, en ik denk dat ik in deze niet de enige ben. Het ziet er dan ook naar uit dat het maken van wereldwijde beslissingen een tijdrovend gebeuren zal blijven. Voor een ideale economie vind ik dat niet erg. Maar, zoals Rischarde terecht opmerkt, de ellende in de wereld moet zo snel mogelijk gestopt worden. Is er daarom niet toch een noodzaak voor een elitaire GIN a la Rischarde?

GIN-snel?

Het antwoord op de laatste vraag lijkt mij slechts met 'neen' te beantwoorden te zijn. Wat dan wel?

Het zou mij heel geweldig lijken om massaal op te roepen om te stoppen met het produceren van dingen waar de meningen over verdeeld zijn, of waarvan genoegzaam bekend is dat ze schadelijk zijn. Dus stoppen met vissen, auto's produceren en dergelijke! En pas weer beginnen als iedereen het eens is met wat je gaat doen? Ik denk dat Rischarde's plan erg geleid wordt door het idee, dat hij keer op keer benadrukte, dat er vooral snel iets moet gebeuren. Sympathiek vond ik dat hij openlijk toegaf dat zijn plan niet alles kan oplossen. Volgens hem is het echter de beste manier om snel iets te kunnen doen.

Slotsom

Rischarde's voorstel om wereldwijde netwerken op te richten, en die te organiseren per onderwerp, lijkt me erg goed. Over hoe deze netwerken handen en voeten te geven verschillen Rischarde en ik echter nogal van mening. Het idee om wereldwijd met elkaar te praten per onderwerp, lijkt me echter zeer bruikbaar.

Het bedrijven op liefst vriendelijke maar in elk geval ongezoeten manier aan de schandpaal nagelen, daarover kunnen Rischarde en ik het eens zijn dat dit een goede manier is om de wereld in een goede richting te krijgen. Maar bedrijven trekken zich pas iets van schandpalen aan als er genoeg mensen zijn die uitbuiting en dergelijke schandelijk genoeg vinden om anders te consumeren, te werken en te leven. Tot het zo ver is, zullen Rischarde's snel-snel GIN's vrij machteloos blijven. Op naar een GIN's van onderop!

Menno Sijtsma
© 2002

Lezen

Vijf voor twaalf - Jean Francois Rischarde, 2002. Lemniscaat.
Omdat mensen er toe doen - Jurriaan Kamp, 2000. Lemniscaat.